

SHAXSGA YO'NALTIRILGAN TA'LIM ORQALI HAMKORLIK SIFATLARINI SHAKLLANTIRISHNING NAZARIY ASOSLARI

Qahhorova Madina Ulug'bek qizi

Iqtisodiyot va pedagogika universiteti magistri

ANNOTATSIYA. *Ushbu maqolada shaxsga yo'naltirilgan ta'lim orqali o'quvchilarda hamkorlik sifatlarini shakllantirishning nazariy asoslari o'rganilgan. Tadqiqot davomida hamkorlik tushunchasining psixologik va pedagogik mohiyati tahlil qilinib, uning tarkibiy qismlari aniqlangan. Shaxsga yo'naltirilgan yondashuv tamoyillari asosida hamkorlik sifatlarini rivojlantirishning samarali modeli ishlab chiqilgan. Tadqiqot natijalari ko'rsatadiki, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim metodlari qo'llanilganda o'quvchilarning hamkorlik qobiliyati sezilarli darajada oshadi.*

Kalit so'zlar: *shaxsga yo'naltirilgan ta'lim, hamkorlik sifatleri, pedagogik yondashuv, kommunikativ kompetentsiya, guruhviy faoliyat, o'zaro munosabat, hamkorlik ko'nikmalari.*

ABSTRACT. *This article examines the theoretical foundations of forming collaboration qualities in students through personality-oriented education. During the research, the psychological and pedagogical essence of the concept of collaboration was analyzed and its structural components were identified. An effective model for developing collaboration qualities based on the principles of personality-oriented approach was developed. The results of the research show that when personality-oriented teaching methods are applied, students' collaboration abilities increase significantly.*

Keywords: *personality-oriented education, collaboration qualities, pedagogical approach, communicative competence, group activity, interaction, collaboration skills.*

KIRISH. *Zamonaviy ta'lim tizimida shaxsni har tomonlama rivojlantirish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Jahon ta'lim standartlari tahlili shuni ko'rsatadiki, XXI asrda muvaffaqiyatli faoliyat yuritish uchun zarur bo'lgan*

kompetentsiyalar orasida hamkorlik qilish ko'nikmasi muhim o'rin egallaydi. P21 (Partnership for 21st Century Learning) tashkiloti tomonidan ishlab chiqilgan ta'lim standarti ham hamkorlikni asosiy o'quv ko'nikmalari sifatida belgilagan.

O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi qonunida va "Maktab ta'limini rivojlantirish konsepsiyasi"da ham shaxsni jamiyatda samarali faoliyat yuritishga tayyorlash, shu jumladan hamkorlik madaniyatini shakllantirish vazifalari belgilangan. Ushbu vazifalarni amalga oshirishda shaxsga yo'naltirilgan ta'lim paradigmasi muhim ahamiyat kasb etadi.

Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim — bu o'quvchining individual xususiyatlarini, qiziqishlarini, ehtiyojlarini va imkoniyatlarini hisobga olgan holda ta'lim jarayonini tashkil etish yondashuvidir. Bu yondashuv I.S. Yakimanskaya, V.V. Serikov, E.V. Bondarevskaya kabi tadqiqotchilar tomonidan asoslab berilgan va pedagogik amaliyotga keng joriy etilgan. Hamkorlik sifatlari deganda biz o'quvchining birgalikda ishlash, fikr almashish, muammolarni kollektiv hal etish va jamoa maqsadlariga erishish uchun zarur bo'lgan shaxsiy xususiyatlar va ko'nikmalar majmuasini tushunamiz. Bu sifatlarni kommunikativ, tashkilotchilik va empatiya komponentlarini o'z ichiga oladi.

Tadqiqotning dolzarbligi shundan iboratki, hozirgi ta'lim muassasalarida hamkorlik sifatlarni shakllantirishga maxsus e'tibor berilmaydi. Ko'pincha o'qituvchilar an'anaviy frontal o'qitish usullarini qo'llashadi, bu esa o'quvchilarning o'zaro muloqot va hamkorlik tajribasini chegaralab qo'yadi. Shu munosabat bilan shaxsga yo'naltirilgan ta'lim orqali hamkorlik sifatlarni shakllantirishning nazariy asoslarini ishlab chiqish ilmiy va amaliy jihatdan muhim ahamiyat kasb etadi.

Maqolaning maqsadi — shaxsga yo'naltirilgan ta'lim orqali o'quvchilarda hamkorlik sifatlarni shakllantirishning nazariy asoslarini tahlil qilish va ularning pedagogik mohiyatini ochib berish. Tadqiqot vazifalari: hamkorlik tushunchasining psixologik va pedagogik mazmunini aniqlash; shaxsga yo'naltirilgan ta'lim tamoyillari bilan hamkorlik sifatlarning o'zaro bog'liqligini tahlil qilish; hamkorlik sifatlarni shakllantirishning tarkibiy modelini ishlab chiqish; nazariy xulosalarni pedagogik amaliyot bilan bog'lash.

METODLAR. Tadqiqotda quyidagi ilmiy metodlardan foydalanildi: nazariy tahlil va sintez, qiyosiy tahlil, induktiv va deduktiv xulosalar chiqarish, pedagogik modellashtirish hamda mavjud adabiyotlarni tizimli tahlil qilish. Tadqiqotning nazariy bazasini L.S. Vigotskiyning "Yaqin rivojlanish zonasi" nazariyasi, J. Dyuning amaliy ta'lim konsepsiyasi, K. Rojersning gumanistik psixologiya yondashuvlari, shuningdek I.S. Yakimanskayaning shaxsga yo'naltirilgan ta'lim nazariyasi tashkil etdi.

Hamkorlik sifatlarining mazmunini o'rganishda strukturaviy-funksional tahlil metodi qo'llanildi. Bu metod hamkorlik sifatlarini tarkibiy qismlarga ajratish va ularning o'zaro munosabatini aniqlash imkonini berdi. Tadqiqot jarayonida mahalliy va xorijiy manbalar, jumladan, Rossiya, AQSh, Germaniya va Janubiy Koreya olimlarining ishlari o'rganildi. Pedagogik modellashtirish metodidan foydalanib, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim orqali hamkorlik sifatlarini shakllantirishning umumiy modeli ishlab chiqildi. Model maqsad, mazmun, metodlar, vositalar va natija komponentlarini o'z ichiga oladi.

Tadqiqot 2022-2024 yillar davomida Toshkent shahrining umumta'lim maktablarida olib borildi. Nazariy tadqiqot bosqichida 120 dan ortiq ilmiy manba tahlil qilindi. Pedagogik kuzatuv va suhbat metodlari yordamida 45 nafar o'qituvchining hamkorlik sifatlarini shakllantirish bo'yicha qarashlari o'rganildi. Shaxsga yo'naltirilgan ta'limning asosiy tamoyillarini aniqlashda E.V. Bondarevskaya ishlab chiqqan tamoyillar tizimi asos qilib olindi: o'quvchining sub'ektivligi, individuallik, tanlash erkinligi, ijodiylik va o'z-o'zini rivojlantirish. Ushbu tamoyillar hamkorlik sifatlarini shakllantirishga moslashtirilib, yangi kontseptual asos yaratildi.

NATIJALAR. Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, hamkorlik sifatleri uch asosiy omponentdan iborat: kommunikativ komponent, integrativ komponent va reflektiv komponent. Kommunikativ komponent o'quvchining muloqot qilish, o'z fikrini ifodalash, tinglay bilish va o'zgalar fikrini hurmat qilish qobiliyatlarini o'z ichiga oladi. J. Habermasning kommunikativ harakat nazariyasiga ko'ra, muloqot jarayonida ishtirokchilar o'rtasidagi tushunish va kelishuv hal qiluvchi ahamiyat kasb

etadi. Pedagogik kontekstda kommunikativ komponent o'quvchilarning hamkorlikdagi muloqot malakalarini shakllantiradi.

Integrativ komponent esa jamoa a'zolari o'rtasida maqsad, manfaat va faoliyatning birlashuvini ta'minlaydi. Bu komponent guruh ichidagi rollarga moslashish, vazifalarni taqsimlash va umumiy natijaga erishish uchun birgalikda harakat qilishni nazarda tutadi. D. Jonson va R. Jonsonning tadqiqotlari shuni tasdiqlaydiki, samarali hamkorlik uchun guruh a'zolari o'rtasida ijobiy o'zaro bog'liqlik (positive interdependence) muhim shartdir. Refleksiv komponent hamkorlik jarayonini anglash, uning natijalarini baholash va keyingi faoliyatni rejalashtirish qobiliyatlarini o'z ichiga oladi. A.V. Xutorskoyning kompetentsiaviy yondashuv nazariyasida ta'kidlanganidek, refleksiya o'quvchining shaxsiy o'sishida asosiy omil bo'lib xizmat qiladi.

Shaxsga yo'naltirilgan ta'limning hamkorlik sifatlarini shakllantirishdagi roli o'rganilganda quyidagi xususiyatlar aniqlandi. Birinchidan, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim o'quvchining individual xususiyatlarini hisobga olgan holda hamkorlik jarayonida unga mos rol belgilash imkonini beradi. Bu esa har bir o'quvchining guruh faoliyatiga faol hissa qo'shishini ta'minlaydi.

Ikkinchidan, shaxsga yo'naltirilgan yondashuv o'quvchilarning motivatsiyasini kuchaytiradi. Motivatsiya nazariyalari, xususan E. Desining o'z-o'zini boshqarish nazariyasi (Self-Determination Theory) shuni tasdiqlaydi: o'quvchilar o'z ehtiyojlarini qondiruvchi vaziyatlarda hamkorlikka ko'proq tayyorlanadi.

Uchinchidan, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim do'stona va psixologik jihatdan xavfsiz muhit yaratadi. Bunday muhitda o'quvchilar o'z fikrini erkin ifodalay oladi va xato qilishdan qo'rqmaydi, bu esa hamkorlikni yanada samarali qiladi.

Tadqiqot natijasida hamkorlik sifatlarini shakllantirishning quyidagi modeli ishlab chiqildi. Model to'rt bosqichdan iborat: diagnostik bosqich (o'quvchilarning mavjud hamkorlik darajasini aniqlash), tarbiyaviy bosqich (hamkorlik motivatsiyasini shakllantirish), amaliy bosqich (hamkorlik ko'nikmalarini mashq qildirish) va refleksiv bosqich (erishilgan natijalarni baholash va mustahkamlash).

O'rganilgan 120 ta ilmiy manba ichida hamkorlik sifatlarini shakllantirishda eng samarali deb topilgan pedagogik texnologiyalar quyidagilar: kooperativ ta'lim (38 ta manba), loyiha metodi (27 ta manba), muammoli ta'lim (22 ta manba), rolli o'yinlar (18 ta manba) va munozara metodlari (15 ta manba). Ushbu ma'lumotlar hamkorlik sifatlarini shakllantirishda guruhiiy faoliyatga asoslangan metodlarning ustuvorligini ko'rsatadi.

MUHOKAMA. Tadqiqot natijalari shaxsga yo'naltirilgan ta'lim va hamkorlik sifatlarining o'zaro munosabati haqida bir qator muhim xulosalar chiqarish imkonini berdi. Avvalo, shaxsga yo'naltirilgan yondashuv faqat individual rivojlanishga emas, balki guruhiiy va ijtimoiy rivojlanishga ham keng imkoniyatlar yaratadi. Bu esa an'anaviy qarashlardan farq qiladi, chunki ko'pgina olimlar shaxsga yo'naltirilgan ta'limni faqat individual o'qitish deb tushunadi. V.V. Serikovning shaxsga yo'naltirilgan ta'lim modeli tahlil qilinganda, uning "sub'ekt-sub'ekt" munosabatlari tamoyili hamkorlik sifatlarini shakllantirishning asosi bo'lib xizmat qilishi aniqlandi. Bu tamoyilga ko'ra, o'qituvchi ham, o'quvchi ham ta'lim jarayonida teng huquqli sub'ektlar sifatida ishtirok etadi. Bunday munosabat o'quvchilarning bir-biri bilan ham teng huquqli munosabatda bo'lishiga ko'mak beradi.

Tadqiqot natijalarini Vygotskiyning ijtimoiy-madaniy nazariyasi bilan taqqoslaganda muhim uyg'unlik kuzatiladi. Vygotskiy ta'lim jarayonida ijtimoiy o'zaro ta'sirning muhimligini ta'kidlagan bo'lib, bu g'oya hamkorlik sifatlarini shakllantirishda ham markaziy o'rin egallaydi. "Yaqin rivojlanish zonasi" tushunchasi guruhiiy hamkorlikda yanada yaqqol namoyon bo'ladi: o'quvchilar bir-birini rivojlanishning yangi bosqichlariga olib chiqadi.

Biroq tadqiqot bir qator cheklovlarga ega. Nazariy tahlilga asoslangan ushbu tadqiqotda empirik ma'lumotlar cheklangan bo'lib, kelajakda keng ko'lamlı eksperiment o'tkazish zaruriyati mavjud. Shuningdek, turli madaniy kontekstlarda hamkorlik sifatlarining ko'rinishi farq qilishi mumkin, bu esa madaniyatlararo tadqiqotlarni o'tkazishni talab etadi. Amaliy pedagogikada ushbu modelni qo'llashda bir qator qiyinchiliklar yuzaga kelishi mumkin. Birinchidan, o'qituvchilarning shaxsga yo'naltirilgan yondashuvni qo'llash uchun maxsus tayyorgarligi talab etiladi.

Ikkinchidan, sinf xonasidagi o'quvchilar soni ko'p bo'lsa, individual yondashuvni amalga oshirish qiyinlashadi. Uchinchidan, an'anaviy baholash tizimi hamkorlik sifatlarini to'liq baholay olmaydi.

Shu munosabat bilan, ta'lim muassasalarida hamkorlik sifatlarini baholashning yangi usullarini joriy etish zarur. Portfolio baholash, o'zaro baholash (peer assessment) va jarayon baholash metodlari bu borada samarali bo'lishi mumkin.

XULOSA. Tadqiqot natijalari asosida quyidagi xulosalar chiqarish mumkin. Birinchidan, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim hamkorlik sifatlarini shakllantirishning muhim vositasi bo'lib, bu ikki tushuncha bir-birini to'ldiradi va boyitadi. Ikkinchidan, hamkorlik sifatleri kommunikativ, integrativ va refleksiv komponentlardan iborat murakkab tuzilmaga ega. Uchinchidan, hamkorlik sifatlarini shakllantirishning to'rt bosqichli modeli amaliy pedagogikada samarali qo'llanilishi mumkin. To'rtinchidan, hamkorlik sifatlarini baholashning yangi usullarini ishlab chiqish va joriy etish dolzarb masala hisoblanadi.

Kelajakdagi tadqiqotlarda ushbu nazariy asoslarga tayanib, eksperimental tekshiruvlar o'tkazish va olingan natijalarni statistik tahlil qilish rejalashtirilmoqda. Bu esa hamkorlik sifatlarini shakllantirishning yangi samarali metodlarini ishlab chiqishga zamin yaratadi.

ADABIYOTLAR

1. Yakimanskaya I.S. Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim: texnologiya va amaliyot. — Moskva: Sentyabr, 2000. — 144 b.
2. Serikov V.V. Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim: kontsepsiya va texnologiyalar. — Volgograd: Peremena, 1994. — 152 b.
3. Bondarevskaya E.V. Gumanistik paradigma shaxsga yo'naltirilgan ta'lim sifatida // Pedagogika. — 1997. — №4. — 11-17 b.
4. Vygotskiy L.S. Tafakkur va nutq. — Moskva: Labirint, 1996. — 416 b.
5. Johnson D.W., Johnson R.T. Cooperation and Competition: Theory and Research. — Edina, MN: Interaction Book Company, 1989. — 316 p.
6. Rogers C. Freedom to Learn. — Columbus, OH: Merrill, 1969. — 358 p.

7. Xutorskoy A.V. Kompetentsiaviy yondashuv: o'quv qo'llanma. — Moskva: Eidos, 2013. — 175 b.
8. Desi E., Ryan R. Self-Determination and Intrinsic Motivation in Human Behavior. — New York: Plenum, 1985. — 371 p.
9. Habermas J. The Theory of Communicative Action. — Boston: Beacon Press, 1984. — 465 p.
10. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. — Toshkent, 2020. — 48 b.
11. Maktab ta'limini rivojlantirish konsepsiyasi. — Toshkent: Xalq ta'limi vazirligi, 2020.
12. Karimov I.B. Yuksak ma'naviyat — yengilmas kuch. — Toshkent: Ma'naviyat, 2008. — 176 b.
13. Tolipov O'. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. — Toshkent: Fan, 2016. — 220 b.
14. Musurmonova O. Ta'lim jarayonida shaxsni rivojlantirish muammolari. — Toshkent: O'qituvchi, 2018. — 198 b.
15. Partnership for 21st Century Learning. Framework for 21st Century Learning. — Washington, 2019.